בין האוניברסלי לפרטיקולרי - בירור המסרים הערביים הנגזרים מזיכרון השואה

בין האוניברסלי לפרטיקולרי

בנושא זה שלושה חלקים : סקר ודיון , דיון בטקסטים מכוננים ודיון בהתבסס על רב שיח

מטרות לימוד נושא זה הן :

א. הבנת ההבחנה בין ערכים אוניברסליים לבין ערכים פרטיקולריים ויישום הבחנה זאת על המסרים הנובעים מזיכרון השואה ועל הציווי של "לעולם לא עוד."

ב. הבנת העמדות השונות ביחס למידת החשיבות של כל סוג מסרים

ג. בירור עמדות אישיות ביחס למידת החשיבות של כל סוג מסרים תוך הדגשת החשיבות של גישה המכילה גם מסרים לאומיים וגם מסרים אוניברסליים

חלק א'

למורה:

בשלב הראשון התלמידים ימלאו באופן אישי סקר ב-google forms (השאלות בהמשך)

הסקר בשלב זה יכול להיות לשימושו של המחנך כאשר את אותו סקר הם ימלאו בסיום הלימוד של כל הנושא ואז ניתן יהיה להשוות בין שני הסקרים ולהעלות את השאלה עד כמה לימוד הנושא השפיע על העמדות בו מעבר לכך גם יחולק דף עם שאלות הסקר לעבודה בביתה לקראת השלב השני

אפשרות א'

בשלב השני יתבקשו תלמידים לדמות מצב שבו הם אמורים להכין טקס ליום הזיכרון לשואה ולגבורה ועליהם להגיע להסכמה כיתתית לגבי ארבעה מסרים מהרשימה שבסקר שיבואו לידי ביטוי בטקס .

כל אחד ואחת אמורים לשכנע במסר שלא היה מוותר עליו.

פעילות זאת אמורה לפתח דיון על מידת החשיבות של סוגי המסרים השונים

אפשרות ב' : עבודה בקבוצות -כל קבוצה אמורה לדמות את עצמה לוועדה שאמורה להכין טקס ליום הזיכרון לשואה ולגבורה ועליהם להגיע להסכמה קבוצתית לגבי ארבעה מסרים מהרשימה שבסקר שיבואו לידי ביטוי בטקס .

לאחר מכן התלמידים יחזרו למליאת הכיתה וישתפו בדיונים בקבוצות.

פעילות זאת אמורה לפתח דיון על מידת החשיבות של סוגי המסרים השונים

לתלמידים.ות

בפניכם.ן מסרים ערכיים שונים הקשורים לזיכרון השואה .

הנכם.ן מתבקשים לבחור שלושה מהם ולדרג את חשיבותם מבחינתכם.ן כאשר 1 הוא הראשון בחשיבותו ,

2 - השני בחשיבותו ו-3 הוא השלישי בחשיבותו

1. מחויבות לקיום מדינה יהודית
2. דאגה ליהודים בכל העולם ולהמשך קיומו של העם היהודי
3. מחויבות להמשך המורשת היהודית
4. בטחונה של מדינת ישראל
5. מחויבות לזיכרון הנספים בשואה
6. מאבק בגזענות מכל צורה שהיא
7. הגנה נחושה על ערכי הדמוקרטיה
8. מחויבות לקווים אדומים לציות
9. רגישות לסבל של אחרים

חלק ב'

הנחיות לתלמידים.ות

1. אתם.ן מתבקשים לקרא את ההבחנה המוצגת בהמשך בין ערכים אוניברסליים לבין ערכים פרטיקולריים .
2. אתם.ן מתבקשים לקרא את הקטעים שבהמשך ולסמן בכל קטע את המשפטים המתייחסים לערכים אוניברסליים בצבע אדום ואת המשפטים המתייחסים לערכים פרטיקולריים בצבע כחול
3. אתם.ן מתבקשים לסמן בקטעים את עמדת הכותבים.ות לגבי מידת החשיבות של כל סוג ערכים הכרוך במורשת של "לעולם לא עוד"
4. את.ה מתבקש.ת לבחור ולסמן בקטעים שלושה משפטים המבטאים את עמדתך או שאת.ה מזדהה איתם או שיש לך ביקורת עליהם ולהסביר את הבחירות

ערכים פרטיקולריים -ערכים המדגישים את הזהות הייחודיות של הקבוצה במובנים לאומיים, תרבותיים, היסטוריים, חברתיים, ודתיים.

ערכים אוניברסליים -ערכים המדגישים זהות כלל אנושית שבאה לידי ביטוי בערכים הומניסטיים של שוויון וחירות לכל בני האדם באשר הם ומכאן דגש על ערכים מהותיים של הדמוקרטיה : זכויות אדם, זכויות מיעוט ,פלורליזם וסובלנות.

א.השואה –צומת דרכים

אין אדם שאינו חייב בבדיקה מחודשת של השקפת עולמו .לאחר השואה. אין זה מאורע היסטורי נוסף, אשר אנו ממיינים אותו לתוך קטיגוריות מוכנות מראש של תפיסת עולם נתונה. העולם לאחר השואה אינו אותו עולם שהיה לפני השואה .יש צורך לבדק מחדש כמה ממושגי היסוד שאנו חיים איתם. אנחנו היהודים חייבים לעשות זאת במשנה תוקף. השואה העלתה בפנינו כמה שאלות קשות ביותר ,שמחיבות תשובות חדשות או לפחות התאמה של התשובות הישנות. אבל, עלינו לדעת שעל בסיס ניסיונה של השואה , השקפות עולם שונות ולפעמים גם סותרות יכולות לקבל חיזוק מחודש.

מלחמת העולם השנייה הוכיחה באופן סופי את טיב היחסים הבינלאומיים ומשמעותם. העולם הוא בסופו של דבר ג'ונגל גדול, אין משמעות לערכים, אין משמעות למשפט בינלאומי. כל דאלים גבר. מלחמת העולם השנייה הוכיחה מה שווין האמיתי של ערבויות בין לאומיות ומה התועלת בהסכמים חתומים. המסקנה הברורה, הנובעת מניסיון מלחמה זו היא שעל כל עם לסמוך רק על עצמו, ולהיות חזק ומוכן תמיד לקראת התקפה ומפני בגידה. לא לוותר על סמך הבטחות נאות, לא לשים לב לערכי צדק בין לאומי. עולם זה הוא עולם שבו "אדם לאדם זאב" ואם אתה רוצה להתקיים עלייך להיות זאב חזק ודרוך. אולם, גם תפיסה הפוכה לגמרי יכולה למצוא את צידוקה על סמך ניסיון מלחמת העולם השנייה. הנה לאן מדרדרת אותנו הלאומיות הברוטלית והאנוכית. רק בחתירה מתמדת ומעמיקה לתיקון העולם יש סיכוי להתקיים. אנו היהודים חייבים להיות שותפים פעילים בתיקון העולם. יש צורך לחזק את הארגונים הבינלאומיים ולהגדיל את האחווה בין העמים למזג גזעים ולאומים. בסופו של דבר העולם החופשי ניצח את המפלצת הנאצית, לא רק בכוחו אלא גם ברוחו. הניצחון נותן תקווה לסדר חדש ורק בשמירה על סדר החותר לביסוס ערכים וצדק יש סיכוי להתגונן מפני הישנות הנאציזם.(א.ב. יהושע,על הנורמליות)

ב.בילד בן עשר נלקחתי לאושוויץ ועברתי את השואה. שוחררתי על-ידי הרוסים וביליתי כמעט חדשיים ב"מחנה שחרור" רוסי. יותר מאוחר סיכמתי לעצמי, שהתנהגות דומה איפיינה רבים מהאנשים שנתקלתי בהם: גרמנים, אוסטרים, קרואטים, אוקראינים, הונגרים, רוסים ועוד. היה לי ברור שמה שאירע בגרמניה יכול לקרות בכל מקום, ולכל עם, גם לעמי. מאידך, הכרתי בכך שאפשר למנוע אירועים כאלה באמצעות חינוך הולם, ובהקשר פוליטי מתאים.

לא היה, ואין שום תהליך היסטורי הכרחי שחייב להביא לרצח עם בידי עם אחר. במשך עשרות שנים אחרי עלותי ארצה (עליתי עם קום המדינה), לא נתתי את דעתי במודע לשאלה אם יש לשואה מסר חינוכי פוליטי סדור. כנראה בניתי את עתידי ולא עסקתי בהכללה תיאורטית על השימוש בעבר...

בזמן האחרון אני הולך ומשתכנע שמה שמניע את החברה הישראלית ביחסה לפלשתינאים, אינו אלא חרדה קיומית עמוקה, הניזונה מפרשנות מסוימת של לקחי השואה, ומהנבונות להאמין שהעולם כולו נגדנו ואנחנו הקורבן הנצחי. אני רואה באמונה עתיקת יומין זו, שבה רבים שותפים לה כיום, את ניצחונו הטרגי של היטלר. מאושוויץ יצאו, בניסוח סמלי, שני עמים: מיעוט הטוען "זה לעולם לא יקרה עוד", ורוב מבוהל וחרד הטוען "זה לעולם לא יקרה לנו עוד".
מובן מאליו שאם אלה שני הלקחים האפשריים היחידים, הייתי שותף כל חיי לתפיסה הראשונה ובתפיסה השנייה ראיתי אסון.
(י. אלקנה ,2012)

ג.חווקה רבן בסיום מסע לפולין דקות 47.55-50.34

https://www.youtube.com/watch?v=f8Z-9SL8zvY

נאומה של חווקה רבן בטקס בלוחמי הגיטאות (חווקה רבן (1924-2014)-ניצולת שואה לוחמת ומחנכת)

רצוני לחלוק כמה תחושות שאני נושאת מהשנים ההן – השנים שהיו לתקופה המשמעותית ביותר בחיי. היו אלה ימי כאב נורא וסבל בלי גבול, אך גם ימים גדולים וחשובים עבורי. מצד אחד פיעמה בנו אז אמונה חזקה בדברים נפלאים – בצדק שחייב להיות, בחברות וברעות שהייתה, בארץ ישראל הרחוקה והנכספת ובלתי מושגת אך קיימת – בכל אלה האמנו, ואנו צעירים ותמימים ובלתי מתפשרים. האמנו אז בארץ ישראל שלנו, שבה שולטים צדק טהור ומוסר וזכות לכל אדם לחיות בכבוד, האמנו אז בהתגלמות שוויון בין אנשים – כך חלמנו והאמנו, והחלום והאמונה האלה היו מקורות הכוח שלנו שם ואז. ולצידה של האמונה הזו הייתה בנו הראייה הריאלית שהעם היהודי סביבנו מובל לאבדון ולמוות בטוח. אולי בגלל האמונה הזו שהייתה לנו היה בנו הכוח לראות את האמת המרה, הנוראה, בלי אשליות, והיה הכוח לא להשלים, לא להישבר, אלא לפעול. בחיים אלה של חוסר תקווה וחוסר ברירה – כוחנו היה ביכולת הבחירה. לכן לא היינו אומללים, לא חסרי אונים, אנו בחרנו בעשייה והייתה משמעות לכל מה שעשינו.

הייתי רוצה, שדמויות הלוחמים, אלה שידעו לבחור, לא יישארו בזיכרון הדורות כענקים, כנפילים, כגיבורים שהופכים מהר מאוד לפסלים קרים ואנדרטאות – כי אם כבחורים ובחורות ששום דבר אנושי לא זר להם – חוויות נעורים, עם אהבות ואכזבות וחולשות ולבטים. אלה, שרצו לחיות, אך בעולמם שגזר מוות היה בו בלתי נמנע – בחרו איך למות, בחרו בעשייה, בהתנגדות, בלחימה. כוחם נבע מהרגשת משמעות בכל רגע של פעילות בתוך הגהנום. הייתה משמעות באהבה ובשנאה, ברעות ובמסירות, בהליכה למסוכן ביותר כדבר מובן מאליו, לא בהקרבה – הייתה משמעות בעולם המטורף, והיא ששמרה על שפיות האדם ועל האנושי שבו.

...

והיום, האם נמצא את הדרך שלא להיות יותר אף פעם חלשים ומסכנים ובודדים ויחד עם זה להבין שאף אחרים זכותם לחיי עצמאות וכבוד?

איני משווה אף אחד היום ללוחמים ההם. יש שוני מוחלט של תקופה, של מצב, של הכול. למדתי דברים מהעבר שלי, שלנו – למדתי להבין סבל והשפלה של הזולת, של האחר. למדתי, שכוח יכול להציל ועלול להרוס, להמית – ושכוח אינו כל יכול. למדתי לא להיות סלחנית לגבי עצמנו, בתוכנו. מעיוורון לגבי עצמנו עכשיו אני מפחדת, מלאומנות וקנאות וגזענות יהודית אני חרדה מאוד. לנו זכות בלתי מעורערת וחובה לשמור על קיומנו כאן, בארץ הזו – המקום היחיד שלנו באמת בעולם. אלה הבורחים מכאן, היורדים מהארץ ומחפשים "פינה שלווה" עבורם בעולם, משלים את עצמם – חיים יהודיים אמיתיים אפשר לחוות רק כאן – כאן הוא מקום המאבק לביטחון יהודי, לטעם חיים של יהודי.

...

בסוף דברי אני פונה לנוער, לאלה שיבנו את עתיד הארץ הזו ויעצבו את החברה כאן. כאשר נסתיימה מלחמת העולם השנייה, לאלה מאתנו ששרדו היה החופש קשה ומכאיב. אובדן הכל – משפחה, חברים, מיליוני יהודים – הורגש בעוצמה אכזרית. ולחזור לחיים, להתחיל הכול מחדש נראה כבלתי אפשרי כמעט.

עזרה לנו האמונה והתקווה שהעולם החדש יהיה אחר, שבארץ שלנו, בישראל, החברה תהיה צודקת, מוסרית, טהורה ובה ישמר צלם אדם בכל התנאים ובכל המצבים, וחלמנו על שלום – סוף סוף שלום. היו געגועים לזה והיה חלום.

בשם הלוחמים מאז אני קוראת לנוער שלנו: שמרו על החלום, טפחו אותו, היאבקו עבורו !

ד."השואה היתה לנו ולשואתנו בלבד. בכך החמצנו את האפשרות להפוך את השואה ומוראותיה למשהוא שהוא מחוץ למסגרת הזמן, מחוץ למקום, שייך לכל בני האדם, מחייב את כל בני האנוש. מפלה , מבחין וחוצץ ביו טובים לרעים בכל האומות והעמים , ולא רק בינינו לבין כל העולם כולו . הלאמנו את השואה ,הפנמנו אותה, אימצנו אותה בכל הכוח אל חיקנו. אנחנו לא נותנים לאף אחד להתקרב. זה שלנו,אנחנו אומרים. מונופול שאין עליו פשרות.

עוד לא מאוחר אנחנו עוד יכולים היום להגיב אחרת .לתביעה ההיטלראית מאתמול לסילוקנו מהזירה העולמית... אנחנו חייבים להביא איתנו מחויבות אין קץ לשוויון ערך האדם ולשוויון הזדמנויות לכל. בייחוד לאחרים! כי אין לך חברה שאין לה האחרים שלה, היהודים שלה, הצריכים להגנה ולייצוג....אנחנו צריכים להפוך את המושג יהודי למושג שהוא רחב הרבה יותר מהגדרת הלאום, או מהמגבלות הדתיות, הגנטיות והמסורתיות. "יהודי" במובן החדש הוא התשובה לנאצי בהגדרתו הישנה. בכל מקום שהנאצי מחשיך, היהודי בא לגרש את החושך. כמו שהקריאה "שלח את עמי" מהדהדת הרבה מעבר להיסטוריה שלנו במדבריות מצריים ועדיין נישאת בפי כול: העבדים בשדות הכותנה בדרום ארצות הברית וכול תובעי הזכויות והשיוויון בכל מקום ואתר. כך צריך ויכול הביטוי "יהודי" להפוך לתעודת הזהות הגאה של כל מי שלא מוכן לכפוף ראשו בפני עריצות האפליה, הרשע והרדיפות....אני מבקש להניח שמדינת ישראל יכולה הייתה ועדיין מסוגלת להיות משהוא אחר . מדינה שמקבלת עליה את האחריות להיות תמרור "עצור" עולמי גדול. מגדלור של ערכיות אנושית אוניברסלית. ישראל כמדינה, כחברה וכתרבות השואפת לשנות את מנגנוני המוסר העולמיים. במובן זה השואה היא לא שלנו, אלא נחלת כל העולם כולו. לכל אחד יש בה חלק, והיא כבדה מכדי להינשא ולהיזכר רק ע"י היהודים לבדם. שואה השייכת לעולם כולו תיצור קואליציות חזקות שיתחייבו למניעת אסונות בכל מקום שהוא ...אין הבדל בין יהודי לשחור, לצהוב, לנרדף ולשונה באשר הם. בכול מקום שבו נעשה פשע עם, פשע נגד האנושות והאנושיות, פשע כנגד חפים וחסרי ישע- אנחנו נהיה שם...במחאה ,בפעולה, בסיוע ואפילו בהגנה ובהצלה של ממש."

(א. בורג , לנצח את היטלר עמ' 233-231)

חלק ג'

הנך מתבקש.ת לקרא את דבריהם של המשתתפים בשיח שבהמשך ולענות על השאלות הבאות :

1. כיצד מאפיין תומר פרסיקו את משמעות הזיכרון של אירועים מכוננים בהיסטוריה וכיצד נקשרים דבריו לדברי אבא קובנר (היה מנהיג פרטיזנים ולוחמים מגטו וילנה)
2. חשב.י על דוגמא שימוש בזיכרון השואה כפריבילגיה ודוגמא לשימוש בזיכרון השואה כמחויבות
3. מה ההבדל אותו מתארת פר' יבלונקה בין המסר של נאומי נתניהו לבין המסר של נאומי נציגי הניצולים בטקסי יום השואה ביד ושם? הסבר.י את עמדתה של פר' יבלונקה לגבי המסרים הללו בטקסי יום השואה?
4. הסבר.י עמדתו של תומר פרסיקו לגבי המסרים שאותם זיהתה פר' יבלונקה ?
5. בחר.י שני משפטים מדבריהם של המשתתפים בשיח שאת.ה מזדהה איתם. הסבר.י את הבחירה

זיכרון בסלון

מתוך פודקאסט של רשת עושים היסטוריה

מדבריהם של פרופסור חנה יבלונקה ותומר פרסיקו במפגש של זיכרון בסלון בנושא השימוש בשואה בפוליטיקה. תמלול: ירדן מורד

תומר פרסיקו : המסורת היהודית היא מסורת של זיכרון, ועל פרשנות של זיכרון. כאשר אנחנו משתמשים בשואה זה במידה רבה כפי שאנחנו משתמשים במאורעות משמעותיים אחרים בהיסטוריה של העם היהודי. ....אנחנו משתמשים במאורעות המאוד חשובים האלה כדי להגיד משהו על ההווה, אבל כאן בא התפקיד של המיתוס וממנו אני חושב שאנחנו יכולים ללמוד גם על איזה אופן של שימוש בזכרון השואה הוא חיובי ואיזה איננו. כאשר המסורת שלנו מקנה לנו זיכרון, היא לא מבקשת שהזיכרון יהיה פשוט תמונה של מה שהיה. היא מבקשת מאיתנו לזכור כפעולה, כדרישה. היא דורשת מאיתנו משהו בקשר לזיכרון. אם המאורע המכונן של המסורת, של היהדות הוא יציאת מצרים אנחנו יודעים שהמסורת שלנו עשתה הרבה מאוד עם הזיכרון הזה. אנחנו צריכים לשחרר עבדים, אנחנו צריכים לנהוג בהגינות כלפי הגר, באמפתיה כלפי הגר ואנחנו צריכים לתת נדבה לאלמנה ולעני, ואנחנו צריכים גם לתת לעצמנו ולכל מי שסביבנו לנוח כל יום שביעי של השבוע. כל זה למה? כי גרים הייתם בארץ מצרים וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים.

פרופסור יבלונקה הביאה ציטוט מאבא קובנר שלדעתי ממש קלע למה שאני מתכוון לומר .הוא אומר שזיכרון השואה איננו פריווילגיה, אלא מחויבות. זה בדיוק העניין, אם אנחנו משתמשים בזיכרון השואה כדי לאפשר לנו לעשות דברים שהם לא כל כך לגיטימיים וזה נותן לנו לגיטימציה למה לעשות אותם, זאת פריווילגיה. אנחנו צריכים להשתמש בזיכרון השואה כדי לחייב את עצמנו, לדרוש מעצמנו יותר ממה שאנחנו רוצים. להתעלות מעל עצמנו. זה התפקיד האמיתי של הזיכרון שאנחנו אמורים לקבל ממנו.

פר' חנה יבלונקה : אני בעשור האחרון עוקבת אחרי שני נאומים בטקס המרכזי ביד ושם. אני ממש מתמללת במילים את הנאום של נתניהו ואת הנאום של דבר הניצולים. ההשוואה ביניהם היא פשוט מסעירה.

בנאום של נתניהו אירן מכבבת אבל אירן לא היחידה והנה לנו גלגול חדש, בכל דור ודור כולם באים עלינו לכלותינו ו-x תקריות אנטישמיות, כולם אנטישמים וכו'. ולאחר מכן הלקח הוא ...בצר כוחך, זאת אומרת הלקח הוא תמיד בכוח הצבאי. אני פונה מכאן להשוואה לדבר הניצולים. אתה שומע את דבר הניצולים ואתה אומר: איך ייתכן שיש כזה בקע בין איך שראש הממשלה רואה את היום הזה לבין איך שניצולים רואים את זה . לדוגמא עליזה ויטיס שומרון כמי שהגיעה לארץ אחרי השואה מספרת : "לא ביקשנו חמלה זו גם לא ניתנה לנו, לחמנו, תרמנו לתרבות, עשינו, בנינו" הכל במובנים לגמרי חיוביים והיא מסיימת במשפט:

"אינני יכולה לנוח, עד אשר יצטרפו עוד צעירים אל המעגל וייקחו את משא הזיכרון ממני ויובילו אותו הלאה אל הדורות הבאים. זכרו את עמנו שנרצח, זכרו את הלוחמים, ושמרו על כבוד האדם באשר הוא אדם."

אסתר מירון מסיימת את נאומה במשפטים הבאים: "כעת, בהגיעי לגיל השלישי של חיי, אני רואה בהישרדותי זכות גדולה שיש בה גם חובה. חובה לפעול ביחד לקיים חברה של ערכים שוויוניים, אנושיים ויהודים, שנוכל למסור את האבוקה שקיבלנו מאלה שנשארו שם – לבננו, לבני בננו, לדורות הבאים אחרינו. אני תפילה שנוכל למסור לאהובינו למעלה בבוא העת שהצדקנו את הישרדותנו."

צריך לזכור את מה שקרה לנו בשואה ואירן לא רלוונטית ליום השואה. אירן כל יום נמצאת בחדשות, כל היום אנחנו מדברים על אירן. ביום הזה צריך לדבר על הזיכרון, צריך לדבר על מה שהלך לנו לאיבוד שם. צריך לדבר על איך אנחנו מעלים מחדש את העולם הזה שחרב, צריך לדבר מה זה מחייב אותנו ברמה המוסרית כחברה יהודית במדינה שבה הרוב הוא יהודי.

תומרפרסיקו : מבחינת נתניהו ,בנציג אסכולה ביחס לשימוש בשואה, אנחנו עכשו בסכנה וצריכים לבצר את כוחנו ולעשות פעולות מנע כדי שהסכנה לא תגבר וזה הוא שימוש לא רק לגיטימי אלא לגמרי חיובי. זה בדיוק מה שלומדים מהעבר, לומדים מהעבר לקח להווה, לומדים מהטראומה, מהאסון, מהקטסטרופה הלא נורמלית הזאת איך למנוע משהו דומה בהווה. יחד עם זה כמובן יש את הלקח של אותה ניצולת שואה שאומרת "מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך".

אני חושב שלשואה תמיד היה את הפן הפרטיקולרי ואת הפן האוניברסלי שלה, זאת אומרת לזיכרון השואה. גם באמת ליהודים אסור שזה יקרה עוד פעם אבל גם באמת יש מה ללמוד מבחינה אוניברסלית וחבל אפשר לומר, שזה לא בא לידי ביטוי מספיק בנאומים של פוליטיקאים ובמעשים של פוליטיקאים.